

ЮРИДИКАЛЫК ИЛИМДЕР**ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ****LEGAL SCIENCES****Мурзабекова Ж.Т., Насбекова С.К., Абдувалиев У.Б.****КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МЫЙЗАМДАРЫ БОЮНЧА НАСЫЯ
КЕЛИШИМИНИН СПЕЦИФИКАЛЫК БЕЛГИЛЕРИ****Мурзабекова Ж.Т., Насбекова С.К., Абдувалиев У.Б.****СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ЧЕРТЫ КРЕДИТНОГО ДОГОВОРА
ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ****J.T. Murzabekova, S.K. Nasbekova, U.B. Abduvaliev****SPECIFIC FEATURES OF A CREDIT AGREEMENT UNDER
THE LEGISLATION OF THE KYRGYZ REPUBLIC**

УДК: 347.45/47(575.2)(043.3)

Буга чейин Кыргыз Республикасынын Жарандык кодекси насыя келишими зайым келишиминин бир түрү экендигин жана насыя келишимине карата мыйзамдын түз көрсөтмөсүнөн улам зайым келишими жөнүндө Жарандык кодексинде каралган эрежелер колдонула тургандыгын түздөн-түз көрсөткөн. Кыргыз Республикасынын 2016-жылдын 16-декабрындагы «Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы, банктар жана банк иши жөнүндө» мыйзамынын кабыл алынгандыгына байланыштуу, Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексине өзгөртүүлөр киргизилип, мындан улам бул ченем жок. Бул насыя келишими өз алдынча келишим болуп саналат дегендикти, эгерде ошондой боло турган болсо, анда эмне себептен «Заем жана кредит» деп аталып Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексинин 34-главасында азыркыга чейин бар. Келишимдердин маңызы негизинен окшош болгондуктан, жыйынтыгында келип ошол эле милдеттенме-кайтарып шартында берилген, эреже катары мөөнөттүү жана кайтарылдуу негизде берилген акча каражаттарын кайтарып берүү келип чыккандыгында болсо керек. Ушуга байланыштуу, сунушталган макалада насыя келишиминин спецификалык белгилерин аныктоо максаты коюлган, алар насыя келишимин келишимдин өз алдынча түрү катарында кароого жол берүүчү анын түрүн бере турган белгилери катары таанылышы мүмкүн.

Негизги сөздөр: насыя келишими, зайым келишими, милдеттенме, келишим предмети, насыялоо шарттары, тутум түзүүчү белгилер.

Ранее Гражданский кодекс Кыргызской Республики прямо указывал, что кредитный договор является разновидностью договора займа и в силу прямого указания закона

к кредитному договору применяются правила, предусмотренные Гражданским кодексом о договоре займа. В связи с принятием Закона КР «О Национальном банке Кыргызской Республики, банках и банковской деятельности» от 16 декабря 2016 г. в Гражданский кодекс Кыргызской Республики внесены изменения, и данная норма отсутствует. Означает ли это, что кредитный договор является самостоятельным договором, и, если да, почему он до сих пор находится в главе 34 ГК КР, которая называется «Заем и кредит». Вероятно, потому, что сущность договоров практически идентична, и в результате заключения договоров возникает одно и то же обязательство – возратить денежные средства, предоставленные на условиях возвратности, как правило, срочности и возмездности. В связи с этим, представленная статья имеет цель определить специфические черты кредитного договора, которые могут быть признаны его видообразующими признаками, позволяющими выделить кредитный договор в самостоятельный вид договора.

Ключевые слова: кредитный договор, договор займа, обязательство, предмет договора, условия кредитования, системообразующие признаки.

Previously, the civil code of the Kyrgyz Republic explicitly stated that a loan agreement is a type of loan agreement and by virtue of a direct indication of the law, the rules provided for in the civil code on the loan agreement are applied to the loan agreement. Due to the adoption Of the law of the Kyrgyz Republic "on the National Bank of the Kyrgyz Republic, banks and banking activities" dated December 16, 2016, the Civil code of the Kyrgyz Republic has been amended, and this provision is absent. Does this mean that the loan agreement is a separate agreement, and if so, why it is still in Chapter 34 of the civil code

of the Kyrgyz Republic, which is called "Loan and credit". Probably because the essence of the contracts is almost identical, and as a result of the conclusion of the contracts, the same obligation arises – to return the money provided on the terms of repayment, usually urgency and compensation. In this regard, the article aims to determine the specific features of the loan agreement, which can be recognized as its type-forming features, allowing to distinguish the loan agreement into an independent type of contract.

Key words: credit agreement, loan agreement, obligation, subject of the agreement, credit conditions, system-forming features.

Насыя мамилелери кайсынысы болбосун мамлекеттин экономикасынын ажырагыс бөлүгү болуп саналат. Алар маанилүү инструментти берүү аркылуу, анын жардамы менен насыя мамилелеринин өзүнчө катышуучуларынын материалдык жыргалчылыктары эле эмес, бүтүндөй мамлекеттин экономикасы жогорулайт. Себеп дегенде, эреже катары, дал ушул насыя каражаттары өндүрүштүк кубаттуулукту өстүрүүнүн материалдык базасынын негизи болот эмеспи.

Насыя мамилелери КРдин ЖКнын (34-гл., 734-738-бер.), КРдин 2016-жылдын 16-декабрындагы «Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы, банктар жана банк иши жөнүндө» мыйзамы жана аларга ылайык кабыл алынган башка ченемдик-укуктук актылар менен жөнгө салынат [1].

Насыя келишими менен зайым келишиминин айырмачылыктарын кароодо, аталган келишимдердин укуктук табиятына тиешелүү берилген ар кандай пикирлерди таптык. Кээ бир авторлор аталган келишимдер ортосунда окшоштуктарды табышып, алардын жалпы белгилерин баса белгилешсе, башкалары алардын ортосундагы айырмачылыктарга көңүл бурушат. Мындай талдоонун негизинде же насыя келишиминин өз алдынчалуулугу жөнүндө, же болбосо насыя келишими зайымдын бир түрү экендиги туурасында жыйынтык чыгарылат. Ушундай эле негизде, Р.И. Каримуллин насыя келишими зайымдын бир түрү болуп саналат деген жыйынтык чыгарат [2].

Башка пикирди кармангандар (Е.А. Павлодарский, Е.А. Суханов ж.б.), бул келишимдер өз алдынча карала турган келишимдерден, бирок жалпы караган маселелери көп деген ойдо. Е.А. Суханов: «Насыя келишими субъектилик курамы жана предмети боюнча дагы зайым келишимине караганда колдонуу чөйрөсү тар» экендигин белгилеп, насыя келишими «өзгөчө, зайым келишиминин өз алдынча түрү болуп саналат»

деген жыйынтык чыгарат [3, 224-б.].

Л.Г. Ефимова насыя келишиминин же зайым келишиминин укуктук режиминин алты айырмасын тапса дагы «жалпысынан, насыя келишиминин укуктук режиминин бардык өзгөчөлүктөрүн зайым келишиминин жеке учуру катары киргизүүгө болот, болгону бирөөсүнөн башкасын, зайым реалдуу, ал эми насыя келишими – консенсуалдык болуп саналат» деген жыйынтыкка келген. Эгерде КРдин колдонуудагы Жарандык кодексин карай турган болсок, ал консенсуалдык сыяктуу түзүлгөн.

В.В. Витрянский насыя келишими менен зайым келишимин салыштыруу маселесине бир аз башкачараак карайт. Анын ою боюнча, зайым келишими менен насыя келишиминин ортосундагы айырмачылыктар менен окшоштуктарды таап чыгуу максатында жасалган салыштырма анализде белгилүү бир методологиялык кемчилик бар: насыя келишими зайым келишимине түркүмгө тиешелүү түр катары кирет, ал эми түркүмгө тиешелүү түр катары байланыштардын болушу, түркүмдүн бардык негизги белгилерине ээ болуу менен, бир эле убакта айрым спецификалык белгилерге да ээ болот, алар аны түркүмдүк түшүнүктүн өзүнчө бир түрүн бөлүп көрсөтүүсүн шарттайт [4, 67-б.].

В.В. Витрянский насыя келишими зайым келишиминин (түркүмдүк) бардык негизги белгилерине ээ экендиги тууралуу жазат: келишим менен белгиленген мөөнөттө пайдадан алынганга барабар акчалай сумманы насыя берүүчүгө кайтарып бере турган зайым алуучунун милдеттенмелери келип чыгат. Мындан тышкары, насыя келишими анын колдонулуш чөйрөсүн чектөөчү жана зайымдын өзүнчө түрүн бөлүп көрсөтүүчү спецификалык белгилерге ээ. Мындай белгилердин болушу мындай салыштырма укуктук жөнгө салуу зарылдыгын жаратат. Бирок насыя келишиминин (зайым келишиминин өзүнчө түрү катары) спецификасына эсептелген атайын эрежелерден тышкары зайым келишимине насыя келишиминин түркүмдүк таандыгын айтуу менен, зайым келишими жөнүндө жалпы жоболор колдонууга жатат.

Илимде зайым келишими менен насыя келишими салыштыруу алардын түркүмдүк байланышы болгондугунан улам максатка ылайык келбейт деген көз караш бар (В.В. Витрянский) [5, 51-б.].

Жалпы жолунан алганда, биздин көз карашыбызда, изилдөөнүн максаты болуп насыя келишими менен зайым келишими ортосунда окшоштуктар менен айырмачылыктарды эмес, зайым келишиминин өзүнчө түрүнө насыя келишимин бөлүп көрсөтүүгө жол берүүчү анын түр жаратуучу белгилери катары таанылган насыя келишиминин спецификалык белгилерин аныктоо болушу керек. Насыя келишиминде анын айырмалай турган эки белгиси бар: биринчиден, насыя берүүчү тарап катары банк же банктык эмес финансы-насыя берүүчү уюм чыгат, экинчиден, насыя келишими эки тараптуу жана консенсуалдуу болуп саналат. Зайым келишиминин предмети болуп, акча сыяктуу эле түркүмдүк белгилери менен аныкталган буюм-тайымдар болушу мүмкүн. Насыя келишиминде нак же нак эмес формадагы акчанын өзү гана предмети боло алат.

Е.А. Суханов бул боюнча дагы аныгыраак айткан: «Насыя келишиминин предмети болуп буюм эмес, акча гана болот. Мындан дагы, насыялардын көбүн берүү нак эмес формада берилет, т.а., акча купюрасы түрүндөгү акча эмес, талап кылуу укугу насыя мамилелеринин предмети болуп калат» [6, 85-б.]. Дал ошол себептен зайым келишиминде берилгендей эле, КРдин ЖКнын «акча каражаты» түрүндө насыя берүү тууралуу сөз кылат. Ушундай түрдө, эреже катары, акча каражаттары, көп учурда нак эмес формада насыя келишиминин предмети болот.

Н.Н. Захарова: «Насыя келишиминин предметин кароодо акча же буюм ага ээлик кылуучуга гана менчикке бериле тургандыгын эске алуу зарыл», - деп жазат [7, 24-б.]. Ал ортодо, нак эмес акча каражаттары өзүнүн укуктук табияты боюнча банкка коюлган талаптардын милдеттүү укуктары болуп саналуу менен, негизинен карыз алуучунун менчигине берилбей тургандыгы теориялык көйгөй болгондугунда.

Мындан тышкары, ар кайсы авторлор тарабынан ар кандай терминология колдонулат, алардын жардамы менен алар насыялык укук мамилелеринин маңызын ачып беришүүдө. Келишимдин «объектиси» жана «предмети» түшүнүктөрүнүн айкашы жүрүп жаткандыгы шексиз.

Биздин пикирибиз боюнча, кайсы болбосун башка мүлктүк мамилелер сыяктуу эле, материалдык дүйнөнүн предметтери, буюмдар, бул жагдайда, акча, ал накпы, нак эмес формада болгондугуна карабай насыя

келишиминин объектиси болуп саналат.

Ушундай түрдө, зайым келишими менен насыя келишимин салыштырууда, зайым келишиминин объектиси бир топ эле кеңири жана акча, «акча каражаттары» сыяктуу эле, түркүмдүк белгилери менен аныкталган буюмдарды дагы камтыйт.

Предметке токтоло турган болсок, бул учурда насыя берүүчү тарабынан акча каражаты менен берилүүчү – менчикке же убактылуу ээлик кылуу же пайдаланууга тиешелүү жасалган иш-аракеттердин кайсынысы экендигине байланыштуу теориялык көйгөй турат.

Биздин көз карашыбызда, тигил же бул жагдайда да мүлктү менчикке өткөрүп берүү турат. Аны менен бирге, насыя келишимин аныктоодо (КР ЖК 734-бер. 1-п.) акча каражаттарын карыз алуучунун менчигине өткөрүп берүү жөнүндө жобо камтылбайт, анткени, ал насыя келишиминин спецификалык белгилерине кирбейт. Насыя келишиминде акча каражаттарынын банктан карыз алуучуга менчик укугунда өткөрүлүп берилгендиги жөнүндө сөздүн болушу теориялык жактан алып караганда негизсиз деп эсептейбиз.

Жогоруда аталган аныктама, биздин оюбузча, насыя келишими менен зайым келишими ортосунда бөлүп кароого негиз салуучулардан. Анын үстүнө, бул бөлүп кароо В.В.Витрянский жазгандай, түркүмдүн алкагында мындан ары түргө бөлүү мүнөзүн алып жүрбөйт. Келишимдин предметиндеги түп-тамырынан берки айырмалоо насыя келишимин жарандык укуктук келишимдердин өз алдынча түрүнө бөлүп көрсөтүүгө негиз болуп берет.

Зайым келишиминде буюмдарды менчикке өткөрүп берүү каралат, себеби карыз алуучу дайыма ага таандык буюмдун менчик ээси болот. Насыя келишиминде буюмдарды убактылуу пайдаланууга өткөрүп берүү жүрөт. Ушул жерден, биз атайылап эле акча каражаттарына ээлик кылуу жана пайдаланууга өткөрүп берүү жөнүндө сөз кылган жерибиз жок, анткени нак эмес акча, аларга айкын түрдө чарбага ээлик кылуу жөнүндө кеп болуп жаткандыктан, экинчиден, анчалык маанилүү эмес экендигин баса белгилей кетели.

Насыя келишиминин зайым келишиминен айырмалоочу маанилүү тутум түзүүчү белгилерин кароонун жыйынтыгын чыгарып жатып, насыя келишиминин объектиси болуп, нак же нак эмес формадагы акча

каражаттары болору (бул буга чейин келтирген түшүнүктөр менен макулдашылат), ал эми предмети – насыя берүүчүнүн бул акча каражаттарын убактылуу пайдаланууга өткөрүп берүү боюнча иш-аракеттери экендигин баса белгилейбиз.

Бул насыя келишимин, зайым келишиминин бир түрү эмес, аны өз алдынчалуу жарандык-укуктук келишим кылат. Буларды ушундайча чектөө сатып алуу-сатуу келишими менен ижара келишими ортосунда жүргүзүлгөндөргө окшош болот. Бул КРдин Жарандык кодексине тийиштүү өзгөртүү киргизүүлөргө алып келүүгө тийиш деп эсептейбиз.

Насыя келишимин зайым келишиминен айырмалоочу дагы бир белгиси болуп анын кайтарымдуулугу саналат. Бул маселени Е.А.Суханов: «... насыя келишими зайым келишиминен айырмаланып, дайыма кайтарымдуу болгондугунда. Насыя берүүчүгө сый акы ага пайыз түрүндө аныкталат, алар бүтүндөй пайдаланылган мезгил ичинде насыянын суммасына чегерилет», - деп жазат [6, 87-б.].

Ушундай түрдө, насыя келишимди өз алдынча жарандык-укуктук келишимдердин түрү катары бөлүп кароого жол берүүчү белгилери катары: консенсуалдык, кайтарымдуулук, эки жактуулук, акча каражаттарын убактылуу пайдаланууга өткөрүп берүүгө багыттоочулук, кесипкөй субъект катары банктын же башка банктык эмес финансы-насыя берүүчү уюмдун насыя берүүчү тарабына катышуусун киргизүүгө болот.

КРдин ЖКда насыя келишимин бир эле учурда банктын насыя берүү милдеттенмесиндей эле, карыз алуучунун аны кайтарып берүү милдети келип чыгуучу келишим түрүндө караштырат. Насыя келишиминин консенсуалдуулугунан анын эки тараптуу милдеттендирүүчү мүнөзүн билүүгө болот. Келишимдин кайтарымдуулугу карыз алуучунун насыя берүүчүгө пайыз түрүндө сый акы төлөп берүүсүн милдеттендирүүсү менен аныкталат. Алар насыяны айкын пайдаланган мөөнөт аралыгында насыянын суммасына чегерилет. Эреже болуп калгандай, бул пайыздар КРдин Улуттук банкынын кайра каржылоо ченин (насыя булагынын наркын) жана насыя берүүчүнүн өзүн сыйлоону (банктык маржаны) камтыйт.

КРдин «Кыргыз Республикасынын улуттук банкы, банктар жана банк иши жөнүндө» мыйзамына ылайык, банк кызмат көрсөтүүлөрүн сунуштоочу

жактар, жоопкерчиликтүү насыялоо принциптерин: ак ниеттүүлүктү, ачык-айкындуулукту, ишенимдүүлүктү, карыз алуучуларга карата мамилелер боюнча өнөктөштүктү, алардын экономикалык кызыкчылыктары менен финансылык мүмкүнчүлүктөрүн эсепке алууну сактоо менен насыя ишмердүүлүгүн ишке ашырууга милдеттүү. Аталган принцип жаңы. Ал, насыя мамилелерине колдонулуучу жарандык жүгүртүүдө тараптардын теориялык тең укуктуулугуна карабай, банк артыкчылыктуу субъект катары чыккандыгынан улам киргизилген. Бул мыйзамдын талаптары, насыя келишиминин типтүү шарттары иш жүзүндө колдонулуп көргөн практика менен, ошондой эле насыяны кайтарбоо коркунучунун болгондугу менен шартталган. Карыз алуучуларга – терең ойлонуп, жоопкерчиликтүү чечим чыгаруу талабы коюлат.

Ошондой эле аталган принцип, банк кызмат көрсөтүүлөрүн сунуштоочу жактар, карыз алуучуларга насыя берүү боюнча кызмат көрсөтүүдө төмөнкү талаптардын аткарылышын камсыз кылууга милдеттүү экендигин бекитет:

– насыя боюнча натыйжалуу пайыздык чен насыя берилген күнгө коюлган (жарыяланган) натыйжалуу пайыздык ченден ашпоого тийиш;

– Насыя келишимин түзгөнгө чейин насыя берүүнүн шарттары жөнүндө, анын ичинде насыя продуктусунун толук наркы тууралуу маалыматты кошо алганда, кардарларга (потенциалдуу карыз алуучуларга) толук маалымат берилиши камсыздалууга тийиш. Улуттук банк карыз алуучуларга маалыматты ачып берүүнүн башка талаптарын бекитүүгө укуктуу;

– карыз алуучуга насыя келишими боюнча ал кабыл алган милдеттенмелерди аткарбай коюудан же тиешелүү түрдө аткарбоонун кесепеттери кол тамгасы коюлуп түшүндүрүлүүгө тийиш;

– Насыя келишимин түзгөнгө чейин Улуттук банктын талаптарына ылайык карыз алуучунун чыныгы төлөөгө жөндөмдүүлүгү тыкыр өздөштүрүүлүгө тийиш. Карыз алуучуга – жеке жакка тийиштүү, анын ичинде анын өздүгү, алектенүү көрсөткүчү, үй-бүлө мүчөлөрүнүн кирешелери, чыгашасынын көлөмү, багуусундагылардын саны жана башка көрсөткүчтөр тыкыр изилдөөгө алынышы зарыл.

– насыя келишиминин шарттарына Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленгендерден

же жарыялангандардан тышкары кошумча топтоолорду, комиссиялык же башка төлөөлөрдү, ошондой эле карыз алуучу менен келишилгендерден тышкары акы төлөө негизинде башка коштоочу кызматтарды киргизүүгө тыюу салынат.

– насыя келишими кардардын келишим түзгөндөн кийин жана кардар тарабынан акча каражаттарын алганга чейин насыя алуудан кайтарымсыз негизде, же болбосо лизинг боюнча мүлккө төлөмдү төлөөнү ишке ашыруудан баш тартууга укугун караштырууга тийиш;

– насыя келишими кардардын насыяны (лизингди) аны төлөөдөн отуз календарлык күн мурун бул тууралуу алдын ала билдирүү шартында эч кандай айып санкциясыз мөөнөтүнөн мурда төлөө укугун караштырышы зарыл;

– карыз алуучуларга кайрылууда насыя боюнча айкын карызынын өлчөмү жөнүндө толук маалымат, ошондой эле кийинки иш күнүнөн кечиктирилбеген төлөөнүн өзгөртүлгөн графиги да берилүүгө тийиш;

– банктык кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочу жактар, карыз алуучунун укуктарын төмөндөтүп жана\же милдеттерин көбөйтө турган болсо, бир тараптуу тартипте насыя келишимин өзгөртүүгө же шарттарын толуктоого укугу жок;

– мөөнөтүнөн өтүп кеткен насыя карызы боюнча эсептелип чыккан туумдун (айып пул, туум) эң көп суммасы Улуттук банк тарабынан бекитилгенден ашпоого тийиш;

– турак жай түрүндө күрөөгө коюлган кыймыл-

сыз мүлк күрөөнү эгер өндүрүп алуу процессинде тараптардын макулдугу менен ишке ашыруунун башка ыкмасы каралбаса, коомдук тоорук аркылуу гана ишке ашырылат;

– мыйзам менен каралган башка талаптар.

Насыя келишиминин көрсөтүлгөн өзгөчөлүктөрү жарандык мыйзамдардын өнүгүү жана өркүндөтүлгөндүгүнө жараша өзгөрө бериши ыктымал. Бирок насыялоонун негизги шарттары – кайтарып берүүчүлүк, кайтарымдуулук, мөөнөттүүлүк, максаттуу багыттоочулук, камсыздоо жана анын ичинде жоопкерчиликтүү насыялоо принциптери – экономикалык мамилелер менен объективдүү шартталгандардан болуп саналат.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын 2002-жылдын 23-июлундагы №124 «Кыргыз Республикасындагы микрофинансы уюмдары жөнүндө» мыйзамы; Кыргыз Республикасынын 2013-жылдын 24-июлундагы №163 «Кыргыз Республикасындагы сүткорлук ишти чектөө жөнүндө» мыйзамы ж.б.
2. Каримуллин Р.И. Права и обязанности сторон кредитного договора по российскому и германскому праву. - М., 2010-ж.
3. Гражданское право. 2-том, жооптуу редактору Е.А. Суханов. - М., 2000.
4. Ефимова Л.Г. Банковские сделки: право и практика. - М., 2010-ж.
5. Витрянский В.В. Кредитный договор. - М.: Статут, 2005-ж.
6. Гражданское право. 2-том. Окуу куралы. Жооптуу ред. Е.А. Суханов. - М., 2000-ж.
7. Захарова Н.Н. Кредитный договор. - М., 2002-ж.